

تحلیل اقتباس‌های قرآنی خطبه حضرت زینب علیها السلام در شهر شام

تاریخ پذیرش: ۹۸/۱۲/۲۰

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۹/۲۲

دکتر محمد رنجبرحسینی^۱

مریم اسلامی پور خطبه‌سرا^۲

چکیده

ماندگاری قیام امام حسین علیه السلام و رسوایی دستگاه بنی‌امیه، مرهون خطبه‌ها و روشنگری‌های حضرت زینب کبری علیها السلام است. ایشان در خطبه‌های شهر کوفه و شام با استناد به آیات قرآن کریم به بیان عهدشکنی مردم، مظلومیت و حقانیت امام حسین علیه السلام و رسوا ساختن بنی‌امیه پرداختند. نوشتار پیش رو با شیوه توصیفی - تحلیلی و روش کتابخانه‌ای، به تحلیل اقتباس‌های قرآنی حضرت زینب علیها السلام در خطبه شهر شام می‌پردازد. با مطالعه این نوشتار، درمی‌یابیم ایشان با استناد به آیات قرآن، یزید و حامیان او را به سبب انجام فجایع کربلا، افرادی گمراه، ستمکار، مستحق خواری دنیا و عذاب اخروی می‌داند و تأکید می‌کند که خداوند در کمین آنهاست و این استمهال الهی به نفع آنان نیست؛ چراکه در دنیا رسوا و در آخرت به عذاب الهی دچار خواهند شد.

کلیدواژه‌ها: حضرت زینب علیها السلام، خطبه شهر شام، اقتباس‌های قرآنی، قیام امام حسین علیه السلام.

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث (ranjbarhosseini@gmail.com)

۲. کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث؛ طلبه سطح ۳ کلام جامعة الزهراء (mahdavi5654@gmail.com)

عاشورا براساس حضور فعال کاروان اسرا بود که باقی ماند و شناخته شد. بدون خطابه‌های حضرت زینب علیها السلام و امام سجاد علیه السلام، چگونه عاشورا می‌توانست در دل مردم خفته آن روزگار رسوخ کند و آنان را بیدار نماید؟ حضرت زینب علیها السلام پیام آور حماسه عاشورا بود و این پیام را به حماسی‌ترین شکل ممکن ارائه داد. این بانوی بزرگ اسلام در خطبه‌های خود در جهت روشننگری قیام اباعبدالله الحسین علیه السلام به برخی آیات قرآن به صورت صریح و ضمنی استناد کرد. این خطبه‌ها در کوفه و شام باعث بیداری مردم، رسوایی دستگاه اموی و اثبات حقانیت قیام امام حسین علیه السلام شد. از سویی دیگر این خطبه‌ها از تسلط و فهم عمیق حضرت زینب علیها السلام از قرآن کریم حکایت دارد.

نکته ظریف در دعوت و سیره تبلیغی حضرت زینب علیها السلام در خطبه‌ها و سخنان ایشان، آن است که همواره آنها را به صورت سلسله وار ذکر می‌کند. یعنی محتوا و مضمون سخنان خود را علاوه بر بیان شیوا و رسا، اولاً به آیات کتاب خدا، سپس احادیث جدش صلی الله علیه و آله و پدرش امام علی علیه السلام و پس از آن به وقایع تاریخی مستند می‌سازد (اسفندیار، ۱۳۸۷: ۱۳). یکی از خطبه‌های مهم حضرت زینب علیها السلام پس از شهادت امام حسین علیه السلام و اسیری اهل بیت امام حسین علیه السلام، خطبه ایشان در شهر شام است. شام که روزگاری مرکز حکومت معاویه بود و او سال‌های زیادی او بر ضد علی علیه السلام و خاندان نبوت، تبلیغات سوء می‌کرد، در آن زمان، یزید بن معاویه را حاکم خود می‌دید. کاروان اسیران کربلا وارد شهری شدند که خاندان بنی امیه از لحاظ روانی و تبلیغاتی، فضا را علیه خاندان نبوت آلوده و مسموم کرده بودند.

خطبه حضرت زینب علیها السلام در شهر شام از زوایای گوناگون قابل بررسی است؛ چنان‌که مقالات و تحقیقاتی با رویکردهای ادبی، اجتماعی، تاریخی و روش‌شناسانه تدوین شده است.

مقاله پیش رو با شیوه توصیفی - تحلیلی به تحلیل اقتباس‌ها و استنادهای قرآنی حضرت زینب علیها السلام در خطبه شهر شام می‌پردازد که روشن شود عقیده بنی‌هاشم چگونه با استناد به کلام وحی، وجدان خفته مردم شام را بیدار کرد و دستگاه یزید را رسوا نمود و

حقانیت و مظلومیت امام حسین علیه السلام را بر همگان آشکار ساخت.

گفتنی است مقصود از اقتباس در این نوشتار، یکی از محسنات لفظی در علم بدیع از علوم بلاغی است که در تعریف آن گفته شده است: تضمین کلام و سخن به آیات قرآن یا احادیث، بدون این که بر آنها تصریح شود (دقیق عاملی، ۱۴۲۵: ۱۷۵).

متن خطبه حضرت زینب علیها السلام در شام

قَالَتْ «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» وَالصَّلَاةُ عَلَىٰ جَدِّي سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ صَدَقَ اللَّهُ
سُبْحَانَهُ كَذَلِكَ يَقُولُ: «ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ أَسَاءُوا السُّوَايَ أَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَانُوا بِهَا
يَسْتَهْزِئُونَ» أَظَنَنْتَ يَا يَزِيدُ حِينَ أَخَذْتَ عَلَيْنَا أَقْطَارَ الْأَرْضِ وَصَيَّغْتَ عَلَيْنَا آفَاقَ السَّمَاءِ
فَأَصْبَحْنَا لَكَ فِي إِسَارٍ نُسَاقُ إِلَيْكَ سَوْفًا فِي قِطَارٍ وَأَنْتَ عَلَيْنَا ذُو أَيْدِيٍّ أَنْ بِنَا مِنَ اللَّهِ هَوَانًا
وَعَلَيْكَ مِنْهُ كِرَامَةٌ وَامْتِنَانًا وَأَنَّ ذَلِكَ لِعِظَمِ خَطْرِكَ وَجَلَالَةِ قُدْرِكَ فَتَسَمَّخْتَ بِأَنْفِكَ وَ
نَظَرْتَ فِي عَظْفِكَ تَضْرِبُ أَصْدَرَ يَكِ فَرِحًا وَتَنْفُضُ مَذْرُوكَ مَرِحًا حِينَ رَأَيْتَ الدُّنْيَا لَكَ
مُسْتَوْسِقَةً وَالْأُمُورَ لَدَيْكَ مُتَسَقَّةً وَحِينَ صَفَا لَكَ مُلْكُنَا وَخَلَصَ لَكَ سُلْطَانُنَا فَمَهْلًا مَهْلًا
لَا تَطُشْ جَهْلًا أَنْسَيْتَ قَوْلَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: «وَلَا يَحْسِبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمَلِّى لَهُمْ خَيْرٌ
لِأَنْفُسِهِمْ إِنَّمَا نُمَلِّى لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ» أَمِنْ الْعَدْلِ يَا ابْنَ الطَّلَقَاءِ
تَحْدِيرِكَ حَزَائِكَ وَإِمَاءَكَ وَسَوْفَكَ بَنَاتِ رَسُولِ اللَّهِ سَبَايَا قَدْ هَتَكَتْ سُتُورَهُنَّ وَأَبْدَيْتِ
وُجُوهَهُنَّ تَحْدُوبَهُنَّ الْأَعْدَاءُ مِنْ بَلَدٍ إِلَى بَلَدٍ وَتَسْتَشْرِفُهُنَّ الْمَنَاقِلُ وَيَتَبَرَّزْنَ لِأَهْلِ الْمَنَاهِلِ وَ
يَتَصَفَّحْنَ وَجُوهَهُنَّ الْقَرِيبُ وَالْبَعِيدُ وَالْغَائِبُ وَالشَّهِيدُ وَالشَّرِيفُ وَالْوَضِيعُ وَالِدُنِيُّ وَالرَّفِيعُ
لَيْسَ مَعَهُنَّ مِنْ رِجَالِهِنَّ وَلِيٌّ وَلَا مِنْ حُمَاتِهِنَّ حِمِيٌّ عَثُوا مِنْكَ عَلَى اللَّهِ وَجُحُودًا لِلرُّسُولِ
اللَّهُ وَدَفَعَا لِمَا جَاءَ بِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَلَا غَرْوَ مِنْكَ وَلَا عَجَبَ مِنْ فِعْلِكَ وَأَنَّى تُرْتَجَى مُرَاقِبَةٌ
مَنْ لَفَظَ فُوهَ أَكْبَادَ الشُّهَدَاءِ وَنَبَتَ لِحُمِهِ بِدِمَاءِ السُّعْدَاءِ وَنَصَبَ الْحَزْبَ لِسَيِّدِ الْأَنْبِيَاءِ وَ
جَمَعَ الْأَحْزَابَ وَشَهَرَ الْحِزَابَ وَهَزَّ السُّيُوفَ فِي وَجْهِ رَسُولِ اللَّهِ صلوات الله عليه وآله أَشَدَّ الْعَرَبِ جُحُودًا وَ
أَنْكَرِهِمْ لَهُ رَسُولًا وَأَظْهَرِهِمْ لَهُ عِدْوَانًا وَأَعْتَاهُمْ عَلَى الرَّبِّ كُفْرًا وَطُعْيَانًا إِلَّا إِنَّهَا نَتِيجَةُ خِلَالِ
الْكُفْرِ وَصَبَّ يَجْرَجُ فِي الصَّدْرِ لِقْتَلَى يَوْمَ بَدْرٍ فَلَا يَسْتَبْطِئُ فِي بُعْضِنَا أَهْلَ الْبَيْتِ مَنْ كَانَ
نَظَرُهُ إِلَيْنَا شَتْفًا وَإِحْنًا وَأَضْغَانًا يُظْهِرُ كُفْرَهُ بِرَسُولِ اللَّهِ وَيُفْصِحُ ذَلِكَ بِلِسَانِهِ. وَهُوَ يَقُولُ فَرِحًا

بِقَتْلِ وُلْدِهِ وَسَبِي دُرَيْتِهِ غَيْرِ مُتَحَوِّبٍ وَلَا مُسْتَعْظِمٍ يَهْتَفُ بِأَشْيَاخِهِ.

لَأَهْلُوا وَاسْتَهَلُّوا فَرَحًا وَقَالُوا يَا زَيْدُ لَا تَشَلْ

مُنْحَنِياً عَلَى ثَنَائِي أَبِي عَبْدِ اللَّهِ وَكَانَ مُقْبَلُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَنْكُتُهَا بِمُخَصَّرَتِهِ قَدْ التَّمَعَ
السُّرُورُ بِوَجْهِهِ لَعَمْرِي لَقَدْ نَكَاتِ الْقَرْحَةَ وَاسْتَأْصَلَتِ الشَّافَةَ يَارَاقِتِكَ دَمَ سَيِّدِ شَبَابِ أَهْلِ
الْجَنَّةِ وَابْنِ يَعْسُوبِ دِينَ الْعَرَبِ وَشَمْسِ آلِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَهَتَفَتْ بِأَشْيَاخِكَ وَتَقَرَّبَتْ
بِدَمِهِ إِلَى الْكُفْرَةِ مِنْ أَسْلَافِكَ ثُمَّ صَرَخَتْ بِنَدَائِكَ وَلَعَمْرِي لَقَدْ نَادَيْتَهُمْ لَوْ شَهِدُوكَ وَ
وَشِيكَأ تَشْهَدُهُمْ وَلَنْ يَشْهَدُوكَ وَتَتَوَدُّ يَمِينُكَ كَمَا زَعَمْتَ سَلَتْ بِكَ عَنْ مِرْقَافِهَا وَجَدَّتْ وَ
أَحْبَبَتْ أُمَّكَ لَمْ تَحْمِلْكَ وَإِيَّاكَ لَمْ تَلِدْ أَوْ حِينَ تَصِيرُ إِلَى سَخَطِ اللَّهِ وَمُخَاصِمِكَ رَسُولِ
اللَّهِ ﷺ اللَّهُمَّ خُذْ بِحَقِّنَا وَانْتَقِمْ مِنْ ظَالِمِنَا وَاحْلُلْ عَضَبَكَ عَلَيَّ مِنْ سَفْكَ دِمَائِنَا وَ
نَفْضِ ذِمَارِنَا وَقَتْلِ حُمَاتِنَا وَهَتَكَ عَنَّا سُدُولِنَا وَ﴿فَعَلْتَ فَعَلْتَكَ الَّتِي فَعَلْتَ﴾ وَمَا فَرَيْتَ
إِلَّا جِلْدَكَ وَمَا جَزَزْتَ إِلَّا لَحْمَكَ وَسَتَرْدُ عَلَيَّ رَسُولِ اللَّهِ بِمَا تَحَمَّلْتَ مِنْ دَمِ دُرَيْتِهِ وَ
انْتَهَكْتَ مِنْ حُرْمَتِهِ وَسَفَكَتَ مِنْ دِمَائِ عَثْرَتِهِ وَلُحْمَتِهِ حَيْثُ يَجْمَعُ بِهِ شَمْلُهُمْ وَيُلْمُ بِهِ
شَعَثُهُمْ وَيَنْتَقِمُ مِنْ ظَالِمِهِمْ وَيَأْخُذُ لَهُمْ بِحَقِّهِمْ مِنْ أَعْدَائِهِمْ فَلَا يَسْتَفْرِزُكَ الْفَرِحُ بِقَتْلِهِمْ ﴿وَ
لَا تَحْسِبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتاً بَلْ أحياءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ
مِنْ فَضْلِهِ﴾ وَحَسْبُكَ بِاللَّهِ وَلِيًّا وَحَاكِمًا وَرَسُولَ اللَّهِ خَضَمًا وَبِجَبْرَائِيلَ ظَهِيرًا وَسَيَعْلَمُ مَنْ
بَوَّأَكَ وَمَكَنَكَ مِنْ رِقَابِ الْمُسْلِمِينَ أَنْ «بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا» وَأَيْتُكُمْ «شَرِّ مَكَانًا وَأَضَلُّ
سَبِيلًا» وَمَا اسْتِصْغَارِي قَدْرِكَ وَلَا اسْتِعْظَامِي تَقْرِيْعَكَ تَوْهُمًا لِانْتِجَاعِ الْخُطَابِ فِيكَ بَعْدَ
أَنْ تَرَكْتَ عُيُونَ الْمُسْلِمِينَ بِهِ عَبْرِي وَصَدْرَهُمْ عِنْدَ ذِكْرِهِ حَرَى فِتْلِكَ قُلُوبٌ قَاسِيَةٌ وَنُفُوسٌ
طَاعِيَةٌ وَأَجْسَامٌ مَحْشُوءَةٌ بِسَخَطِ اللَّهِ وَلَعْنَةِ الرَّسُولِ قَدْ عَشَّشَ فِيهَا الشَّيْطَانُ وَفَرَّخَ وَمَنْ
هُنَاكَ مِثْلُكَ مَا دَرَجَ فَالْعَجَبُ كُلُّ الْعَجَبِ لِقَتْلِ الْأَتْقِيَاءِ وَأَسْبَاطِ الْأَنْبِيَاءِ وَسَلِيلِ
الْأَوْصِيَاءِ بِأَيْدِي الظُّلَمَاءِ الْخَبِيثَةِ وَنَسْلِ الْعَهْرَةِ الْفَجْرَةِ تَنْطَفُفُ أَكْفُهُمْ مِنْ دِمَائِنَا وَتَحَلُّبُ
أَفْوَاهُهُمْ مِنْ لُحُومِنَا تِلْكَ الْجُبْتُ الزَّاكِيَةُ عَلَى الْجُيُوبِ الصَّاحِيَةِ تَنْتَابُهَا الْعَوَاسِلُ وَتَعْفَرُهَا
أُمَّهَاتُ الْفَوَاعِلِ فَلَيْنَ اتَّخَذْتَنَا مَعْنَمًا لَتَجِدَ بِنَا وَشِيكَأ مَعْرَمًا حِينَ لَا تَجِدُ إِلَّا مَا قَدَّمْتَ
يَدَاكَ وَمَا اللَّهُ ﴿بِظُلَامٍ لِلْعَبِيدِ﴾ فَالِي اللَّهِ الْمُشْتَكِي وَالْمُعَوَّلُ وَإِلَيْهِ الْمَلْجَأُ وَالْمُؤَمَّلُ ثُمَّ كَيْدُ
كَيْدِكَ وَاجْهَدْ جُهْدَكَ فَوَاللَّهِ الَّذِي شَرَّفْنَا بِالْوَحْيِ وَالْكِتَابِ وَالتُّبُوءَةِ وَالْإِنْتِخَابِ لَا تُدْرِكُ

أَمَدْنَا وَلَا تَبْلُغْ غَايَتَنَا وَلَا تَمْحُودُ كُرْنَا وَلَا يُرْحَضُ عَنْكَ عَارِئًا وَهَلْ رَأَيْكَ إِلَّا فَنَدٌ وَأَيَّامُكَ إِلَّا
 عَدَدٌ وَجَمْعُكَ إِلَّا بَدَدٌ يَوْمَ يُنَادِي الْمُنَادِي أَلَا لَعَنَ اللَّهُ الظَّالِمَ العَادِي وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
 حَكَمَ لِأَوْلِيَائِهِ بِالسَّعَادَةِ وَحَتَمَ لِأَصْفِيَائِهِ بِالشَّهَادَةِ بِبُلُوغِ الإِرَادَةِ نَقَلَهُمْ إِلَى الرَّحْمَةِ وَالرَّأْفَةِ وَ
 الرِّضْوَانِ وَالْمَغْفِرَةِ وَلَمْ يَشَقَّ بِهِمْ غَيْرُكَ وَلَا ائْتَلَى بِهِمْ سِوَاكَ وَنَسَأَلُهُ أَنْ يُكْمِلَ لَهُمُ الأَجْرَ وَ
 يُجْزِلَ لَهُمُ الثَّوَابَ وَالدُّخْرَ وَنَسَأَلُهُ حُسْنَ الخِلَافَةِ وَجَمِيلَ الإِنَابَةِ «أَنَّهُ رَحِيمٌ وَدُودٌ»
 (طبرسی ۱۴۰۳: ۲/۳۰۸ - مجلسی ۱۴۰۵: ۴۵/۱۵۷)

ترجمه خطبه

زینب دختر علی بن ابی طالب علیه السلام برخاست و فرمود: حمد بر خدای پروردگار جهانیان
 سزاست. و درود بر جدم سرور رسولان و پیامبران. راست گفت خداوند متعال که فرمود: «
 آن گاه فرجام کسانی که بدی کردند [بسی] بدتر بود؛ [چرا] که آیات خدا را تکذیب کردند
 و آنها را به ریشخند می گرفتند» (روم/ ۱۰).

ای یزید! آیا گمان برده ای حال که جای جای زمین و آفاق آسمان را بر ما گرفتی و بستنی
 و ما چونان کنیزان رانده شدیم، مایه خواری ما و موجب کرامت توست و حکایت از
 عظمت مکانت تو دارد؟! که این چنین باد در بینی انداخته ای و برق شادی و سرور از
 دیدگان می جهد. حال که دنیا را برای خود مرتب و امور را برایت منظم می بینی و ملک و
 سلطنت ما برایت صافی گردیده، لختی آرام گیر! مگر سخن خدای را فراموش کرده ای که
 فرمود: «گمان مبرند آنان که کافر شدند و ما آنان را مهلت دادیم، [این مهلت] به نفع
 شماست. همانا به آنان مهلت دادیم تا برگناه خود بیفزایند و برای آنان عذاب خوارکننده
 خواهد بود» (آل عمران/ ۱۷۸).

آیا این از عدل است که زنان و کنیزان تو در پس پرده باشند و دختران رسول خدا
 اسیر؟! پرده هایشان را دریدی و چهره هایشان را آشکار کردی. آنان را چونان دشمنان از
 شهری به شهری کوچانیدی، ساکنان منازل بر آنان اشراف یافتند و مردم دور و نزدیک و
 پست و فرومایه و شریف چهره هایشان را نگریستند، در حالی که از مردان آنان حامی و
 سرپرستی همراهشان نبود. چگونه امید می رود از فرزند کسی که جگرهای پاکان را به

دهان گرفته و گوشت وی از خون شهدا پرورش یافته است؟! و چه سان در عداوت ما اهل البیت کندی ورزد آن که نظرش به ما نظر دشمنی و کینه تیزی است؟! آن گاه بدون احساس چنین گناه بزرگی بگویی: [اجداد تو] برخیزند و پایکوبی کنند و به تو بگویند: ای یزید! دست مریزاد، در حالی که با تازیانه و عصایت بردندان های پیشین ابی عبد الله علیه السلام بزنی. چرا چنین نگویی، و حال آن که از قرحه و جراحت پوست برداشتی و با ریختن خون ذریه محمد صلی الله علیه و آله که ستارگان زمین از آل عبدالمطلب اند خاندان او را مستأصل کردی و نیاکان خود را می خوانی، و به گمان خود آنها را ندا در می دهی.

[ای یزید!] زودا که به آنان پیوندی و در آن روز آرزومی کردی که ای کاش شل بودی و لال و نمی گفتمی آن چه را که گفتمی و نمی کردی آن چه را که کردی. خداوند! حق ما را بگیر، و از آن که به ما ستم کرد انتقام ستان، و غضب خود را بر آن که خون های ما را ریخته، حامیان ما را کشته فرو فرست.

[ای یزید!] به خدا سوگند جز پوست خود را ندریدی و جز گوشتت را نبریدی، بی تردید بر رسول الله صلی الله علیه و آله وارد می شوی، در حالی که خون ذریه اش را ریختی و پرده حرمت فرزندان او را دریدی و این جایی است که خدا پراکندگی هایشان را جمع و پریشانی هایشان را دفع و حقوق آنان را بگیرد. «آنان را که در راه خدا به شهادت رسیدند مرده میندار، بلکه زندگانی هستند که در نزد پروردگارشان مرزوق اند» (آل عمران / ۱۵۷).

[ای یزید!] همین قدر تورا بس است که خدای داور، و محمد صلی الله علیه و آله دشمنت و صاحب خون، و جبرئیل پشت و پشتوان باشد، و زودا بداند آن کس که فریب داد و تورا برگردۀ مسلمانان سوار کرد، چه بد جانشینی برگزیده، و کدام یک مکانتی بدتر داشته نیرویی اندک تر دارد.

ای یزید! گر چه دواهی و بلاهای زیاد از تو بر من فرود آمد، اما همواره قدر تورا ناچیز دانسته فاجعه ات را بزرگ، و نکوهشت را بزرگ می شمرم، چه کنم که دیدگان، اشکبار و سینه ها سوزان است؟ شگفتا و بس شگفتا کشته شدن حزب الله نجیبان به دست حزب شیطان طلقاء است. از دست های پلیدشان خون های ما می چکد و دهان های ناپاکشان از گوشت ما می خورد و آن جسدهای پاک و پاکیزه با یورش گرگ های درنده روبه روست، و

آثارشان را کفتارها محومی کند، و اگر ما را غنیمت گرفتی، زودا دریایی غنیمت نه که غرامت بوده است، آن روز که جز آن چه دست‌هایت از پیش فرستاده نیابی، و پروردگارت ستمگر بر بندگانش نیست، و شکایت‌ها به سوی خداست.

هرکید و مکر، و هر سعی و تلاش که داری به کار بند. سوگند به خدای که هرگز نمی‌توانی، یاد و نام ما را محو و وحی ما را بمیرانی، چه دوران ما را درک نکرده، این عار و ننگ از تو زدوده نگردد. آیا جز این است که رأی تو سست است و باطل، و روزگارت محدود و اندک، و جمعیت تو پراکنده گردد؟ آری، آن روز که ندا رسد: ﴿أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ﴾.

پس حمد خدای راست که برای اوّل ما سعادت و مغفرت، و برای آخر ما شهادت و رحمت مقرر فرمود. از خدا می‌خواهیم ثواب آنان را تکمیل فرماید و موجبات فزونی آن را فراهم آورد، و خلافت را بر ما نیکوگرداند؛ چرا که اورحیم و ودود است. خدای ما را بس است، چه نیکو و کیلی است!

تحلیل اقتباس‌های قرآنی خطبه

۱. عاقبت ستمکاران

حضرت زینب علیها السلام خطبه خود را با حمد و ثنای الهی آغاز نمود و پس از دورد بر پیامبر صلی الله علیه و آله خطبه خویش را با این آیه قرآن آغاز نمود:

﴿ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ أَسَاءُوا السُّوْأَى أَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِئُونَ﴾؛

(روم / ۱۰)

آن‌گاه فرجام کسانی که بدی کردند [بسی] بدتر بود؛ [چرا] که آیات خدا را تکذیب کردند و آنها را به ریشخند می‌گرفتند.

این آیه سرانجام کار ستمگران مذکور را بیان می‌کند. از این رو با کلمه «ثم: سپس» آغاز می‌شود و کلمه «عاقبة» با نصب خوانده می‌شود؛ چون خبرکان و اسم کان کلمه «سواى» است و با این که قاعدتاً باید اسم کان اول بیاید و سپس خبر، اگر خبر را مقدم ذکر کرده، برای این است که حصر را افاده کند و بفهماند که سرانجامشان جز «سواى» چیزی نیست.

در کلمه «اساؤا» نفرموده در چه چیز بد کردند و خلاصه متعلق آن را ذکر نکرده و معنایش «عملوا السوء: بد کردند» است و کلمه «سواى» به معنای حالتی است که صاحبش از آن در رنج باشد. مقصود از آن در این جا عذاب بد است و جمله «أَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ» در تقدیر «لتكذيبهم بآيات الله» است و لام تعلیل از آن حذف شده و معنایش این است که سپس سوء العذاب سرانجام کارکسانی شد که عمل بد می کردند و غیر این سرانجامی نداشتند؛ برای این که آیات خدا را تکذیب و تمسخر می کردند (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۱۶۰/۱۶).

آری، گناه و آلودگی همچون بیماری خوره به جان انسان می افتد و روح ایمان را از بین می برد و کار به تکذیب آیات الهی می رسد. حتی از آن نیز فراتر می رود و او را به تمسخر پیامبران و آیات الهی وامی دارد؛ به مرحله ای می رسد که دیگر هیچ اندرز و اندازی مؤثر نیست و جز تازیانه عذاب دردناک الهی راهی باقی نمی ماند!

با نگاهی به صفحات تاریخ زندگی بسیاری از یاغیان و جانیان درمی یابیم آنان در آغاز کار چنین نبودند و دست کم نوری ضعیف از ایمان در قلب شان می تابید؛ ولی ارتکاب گناهان پی در پی سبب شده است که روز به روز از ایمان و تقوا فاصله بگیرند و سرانجام به آخرین مرحله کفر برسند. در خطبه معروف حضرت زینب علیها السلام که در شام در مقابل یزید ایراد فرمود نیز این آیه با برداشت مذکور آمده است؛ زیرا آن حضرت هنگامی که دید یزید با گفتن کلمات کفرآمیز و اشعار معروف «لعبت هاشم بالملك...» که بیانگر عدم ایمان او به اساس اسلام بود، همه چیز را به سخره گرفته است، پس از حمد الهی و درود بر پیامبر صلی الله علیه و آله چنین فرمود: «اگر تو امروز با این اشعار کفرآمیز، اسلام و ایمان را انکار می کنی و به نیاکان مشرکت که در جنگ بدر به دست مسلمانان کشته شدند می گویی: ای کاش بودید و انتقام گیری مرا از خاندان بنی هاشم می دیدید، جای تعجب نیست؛ این همان چیزی است که خدا فرموده که مجرمان سرانجام آیات ما را تکذیب می کنند» (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰: ۱۶/۳۷۵).

حضرت زینب علیها السلام با استناد به این آیه یادآور می شود که سیرگناهان یزید، وی را به سوی کفر و تکذیب آیات الهی می کشاند و پایان کار کسانی که با کفر به خدا و تکذیب

پیامبران او با ارتکاب گناهان به خود بدی کردند، عذاب و آتش جهنم است. حضرت زینب علیها السلام با استناد به این آیه به صورت کنایی یزید را منکر آیات الهی و نبوت و خاندان نبوت معرفی می‌کند و چهره واقعی اش را آشکار می‌نماید؛ زیرا او عمل کشتن سبط پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و فجایع کربلا به شمار می‌آید که مصداق بارز این آیه است.

۲. عذاب استمهال

در ادامه خطبه حضرت زینب علیها السلام فرمود:

أَظَنَنْتِ يَا يَزِيدُ حَيْثُ أَخَذْتَ عَلَيْنَا أَقْطَارَ الْأَرْضِ وَ آفَاقَ السَّمَاءِ فَأَصْبَحْنَا نُسَاقُ كَمَا تُسَاقُ الْأَسْرَاءُ أَنْ يَنَا هَوَاناً عَلَيْهِ وَ بِكَ عَلَيْهِ كِرَامَهُ وَ أَنَّ ذَلِكَ لِعَظَمِ خَطْرِكَ عِنْدَهُ فَتَسَمَّخَتْ بِأَنْفِكَ وَ نَظَرْتَ فِي عَظْفِكَ جَذَلَانَ مَسْرُوراً حَيْثُ رَأَيْتِ الدُّنْيَا لَكَ مُسْتَوْتِقَةً وَ الْأُمُورَ مُتَسِقَةً وَ حِينَ صَفَا لَكَ مُلْكُنَا وَ سُلْطَانُنَا وَ لَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُؤْتِيهِمْ خَيْرٌ لَّأَنْفُسِهِمْ إِنَّمَا نُؤْتِيهِمْ لِيُزِدُوا ثَمَّ وَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ فَهَمَلًا مَهَلًا أُنْسِيَتْ قَوْلَ اللَّهِ تَعَالَى؛

ای یزید! آیا گمان برده‌ای حال که جای جای زمین و آفاق آسمان را بر ما گرفتی و بستی و ما چونان کنیزان رانده شدیم، مایه خواری ما و موجب کرامت توست؟! و حکایت از عظمت مکانت تو دارد که این چنین باد در بینی انداخته ای و برق شادی و سرور از دیدگان می‌جهد؟ حال که دنیا را برای خود مرتب و امور را برایت منظم می‌بینی، و ملک و سلطنت ما برایت صافی گردیده. لختی آرام گیر! مگر سخن خدای را فراموش کرده‌ای که فرمود: گمان مبرند آنان که کافر شدند و ما آنان را مهلت دادیم، [این مهلت] برای آنان خیر است؛ ما همانا آنان را مهلت دادیم که برگناه خود بیفزایند و برای آنان عذاب خوارکننده خواهد بود.

آیه‌ای که حضرت زینب علیها السلام در این فراز از خطبه بدان استناد می‌کند آیه ۱۷۸ سوره آل عمران است که می‌فرماید:

﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُؤْتِيهِمْ خَيْرٌ لَّأَنْفُسِهِمْ إِنَّمَا نُؤْتِيهِمْ لِيُزِدُوا ثَمَّ وَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾

کافران مپندارند که در مهلتی که به آنها می‌دهیم خیر آنهاست. به آنها مهلت

می‌دهیم که بیشتر به گناهانشان بیفزایند و برای آنها عذابی خوارکننده است.

از آیات قرآن مجید استفاده می‌شود که خداوند افراد گنهکار را در صورتی که زیاد آلوده گناه نشده باشند، به وسیله زنگ‌های بیدارباش و پیامدهای اعمالشان و یا گاهی به وسیله مجازات‌های متناسب با اعمالی که از آنها سرزده است، بیدار می‌سازد و به راه حق باز می‌گرداند. این‌ها کسانی هستند که هنوز شایستگی هدایت را دارند و مشمول لطف خداوند هستند و در حقیقت مجازات و ناراحتی‌های آنها، نعمتی برای شان محسوب می‌شود؛ ولی خداوند آنها که در گناه و عصیان، غرق شوند و طغیان و نافرمانی را به مرحله نهایی برسانند را به حال خود وامی‌گذارد و به آنها میدان می‌دهد تا پشتشان از بار گناه سنگین شود و استحقاق حداکثر مجازات را پیدا کنند. اینها کسانی هستند که تمام پل‌ها را در پشت سر خود ویران کرده‌اند و راهی برای بازگشت نگذاشته‌اند و پرده حیا و شرم را دریده و لیاقت و شایستگی هدایت الهی را کاملاً از دست داده‌اند.

در خطبه زینب کبری علیها السلام در شام، استدلال به این آیه را در برابر یزید طغیانگر می‌خوانیم؛ آن‌جا که می‌فرماید:

تو امروز شادی می‌کنی و چنین می‌پنداری که چون فراخنای جهان را بر ما تنگ کرده‌ای و کرانه‌های آسمان را بر ما بسته‌ای و ما را همچون اسیران از این دیار به آن دیار می‌بری، نشانه قدرت توست و یا در پیشگاه خدا قدرت و منزلتی داری و ما را در درگاه او راهی نیست؟! اشتباه می‌کنی. این فرصت و آزادی را خداوند به خاطر این به تو داده که پشتت از بار گناه سنگین گردد و عذاب دردناک در انتظار توست... به خدا سوگند، اگر مسیر حوادث زندگی، مرا همچون زن اسیر، در پای تخت تو آورد، تصور نکنی که در نظر من کمترین شخصیت و ارزش داری، من تو را کوچک و پست و درخور هرگونه تحقیر و ملامت و توبیخ می‌شمرم... هر کار از دست ساخته است انجام ده. به خدا سوگند هرگز نور ما را خاموش نتوانی ساخت و وحی جاودانه و آیین حق ما را محو نخواهی کرد، تو نابود می‌شوی و این اختر تابناک هم چنان خواهد درخشید. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰: ۳/۱۸۳)

حضرت زینب علیها السلام با استناد به این آیه، به یکی از سنت‌های الهی که سنت امهال

است اشاره می‌کند و با زبان کنایه، خوشحالی یزید و دستگاه یزدیان را فرجامی تلخ معرفی می‌فرماید؛ چراکه خداوند مهلت داده که با کشتن فرزند رسول و اسیری خاندانش بر گناهان خویش بیفزایند و راه هدایت را بر خویش ببندند.

نکته دیگری که از این استناد عقیده بنی‌هاشم به دست می‌آید، این است که اگر برخی حکومت‌ها و افراد ظالم و ستمگر چند صباحی از کام دنیا برخوردارند و مهلت گرفته‌اند، تصور نکنیم این نشانه حقانیت و عزت آنها در پیشگاه خداوند است، بلکه این سنت الهی است که گاهی به بندگان مهلت داده می‌شود که هر چه می‌خواهند انجام دهند و در نهایت به کیفر الهی گرفتار شوند.

۳. شهدای کربلا زنده‌اند

حضرت زینب علیها السلام در فرازی دیگر از این خطبه، پس از این که یزید را به آن چه انجام داده توبیخ می‌کند و او را از روز قیامت و حضور در پیشگاه رسول خدا صلی الله علیه و آله با آن همه جنایاتی که انجام داده، بیم می‌دهد، می‌فرماید: «فَلَا يَسْتَفْرِزَنَّكَ الْفَرْحُ بِقَتْلِهِمْ...» از قتل امام حسین علیه السلام و اصحابش خوشحال مشو و مپندار که مرده‌اند. در ادامه به آیه ۱۶۹ سوره آل عمران استناد می‌نماید که فرموده است:

﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزُقُونَ﴾

کسانی را که در راه خدا کشته شده‌اند مرده مپندار، بلکه زنده‌اند و نزد پروردگارش روزی داده می‌شوند.

بعضی از مفسران معتقدند آیات فوق درباره شهدای احد نازل شده و بعضی دیگر درباره شهدای بدر می‌دانند، ولی پیوند این آیات با آیات قبل، نشان دهنده نزول بعد از حادثه احد است. اما مضمون و محتوای آیات تعمیم دارد و همه شهدا، حتی شهدای بدر را که چهارده نفر بودند شامل می‌شود. از این رو در حدیثی از امام باقر علیه السلام نقل شده است که آیات، درباره شهدای احد و بدر هر دو نازل شده است.

به هر حال چنین به نظر می‌رسد که جمعی از افراد سست‌ایمان بعد از حادثه احد می‌نشستند و بر دوستان و بستگان خود که در احد شهید شده بودند، تأسف می‌خوردند

که چرا آنها مردند و نابود شدند؛ مخصوصاً هنگامی که به نعمتی می‌رسیدند و جای آنها را خالی می‌دیدند بیشتر ناراحت می‌شدند و با خود می‌گفتند: ما این چنین درناز و نعمتیم، اما برادران و فرزندان ما در قبرها خوابیده‌اند و دستشان از همه جا کوتاه است. این‌گونه افکار و سخنان علاوه بر نادرستی عدم تطبیق با واقعیت، در تضعیف روحیه بازماندگان بی‌اثر نبود. آیات فوق، بر این‌گونه افکار خط بطلان کشیده و از مقام شامخ و بلند شهیدان یاد کرده است. منظور از حیات و زندگی در این جا همان حیات و زندگی برزخی است که ارواح در عالم پس از مرگ دارند، نه زندگی جسمانی و مادی؛ گرچه زندگی برزخی به شهیدان اختصاص ندارد و بسیاری دیگر از مردم نیز دارای حیات برزخی هستند، ولی از آن جا که حیات شهیدان یک حیات فوق‌العاده عالی و آمیخته با انواع نعمت‌های معنوی است و افزون بر این، موضوع سخن در آیه آنها هستند، تنها از آنان نام برده شده است. آنها به قدری غرق مواهب حیات معنوی هستند، که گویا زندگی سایر برزخیان در مقابل آنها چیزی نیست (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰: ۱۶۹/۳).

حضرت زینب کبری علیها السلام با استناد این آیه به یزید فهماند که شادی تو در قتل سیدالشهدا علیه السلام و خویشان و یارانش امری جاهلانه است؛ زیرا تواز کار خویش مسروری، اما شهدای کربلا زنده‌اند و در نزد پروردگارشان روزی می‌خورند و این توهستی که دچار خسران مبین شدی و کشته‌شدگان لشکر تو در قعر جهنم‌اند.

۴. شیطان ولی قاتلان کربلا

عقیله بنی‌هاشم در ادامه خطبه به سرانجام سوء یزید و حضور او در دادگاه عدل الهی این‌گونه اشاره می‌کند:

وَ حَسْبُكَ يَا اللَّهُ وَلِيًّا وَ حَاكِمًا وَ بِرَسُولِ اللَّهِ حَضَمًا وَ بِجَبْرَائِيلَ ظَهِيرًا وَ سَيَعْلَمُ مَنْ بَوَّأَكَ وَ مَكَّنَكَ مِنْ رِقَابِ الْمُسْلِمِينَ أَنْ «بُئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا»؛

[ای یزید!] همین قدر تورا بس است که خدای داور، و محمد صلی الله علیه و آله دشمنت و صاحب خون، و جبرئیل پشت و پشتوان باشد، و زودا بداند آن کس که فریبت داد و تورا برگردۀ مسلمانان سوار کرد، ظالمان بد چیزی را به جای خدا برگزیدند.

استناد حضرت در انتهای این فقره به آیه ۵۰ سوره کهف است:

﴿أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا﴾

آیا شیطان و فرزندانش را به جای من به دوستی می‌گیرید، حال آن‌که دشمن شمايند؟ چه عوض بدی برای ستمکاران در کار است!

معنای این آیه این است که به یاد آر این واقعه را تا برای مردم روشن شود که ابلیس - که از جن بود - و همچنین ذریه او، دشمنان ایشان اند و خیرایشان را نمی‌خواهند. پس سزاوار نیست که فریب او را که لذات مادی دنیا و شهوات و نیز اعراض از یاد خدا را برای ایشان زینت می‌دهد بخورند. نیز سزاوار نیست که او را اطاعت کنند و به سوی باطلی که او دعوتشان می‌کند قدم نهند. نباید ابلیس و ذریه او را اولیای خود بگیرید؛ چون آنها دشمنان شمايند. بنابراین مراد از ولایت، اطاعت خواهد بود؛ چون کفار، از شیاطین در آن چه به سويش می‌خوانند، اطاعت می‌کنند و خدا را در آن چه به سويش فرامی‌خوانند اطاعت نمی‌کنند. همه مفسران نیز آیه را این‌طور تفسیر کرده‌اند که خداوند آیه مورد بحث را با تفسیر مشرکان در قائل شدن به ولایت شیطان‌ها ختم نموده و فرموده: «بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا»؛ چون عمل مشرکان در حقیقت همان بدل گرفتن شیاطین به جای خداست و چقدر این کار زشت است و هیچ صاحب خردی مرتکب آن نمی‌شود. خداوند نیز به منظور روشن‌تر کردن این زشتی التفاتی به کار برده؛ یعنی فرموده: «مَنْ دُونِي» با این‌که جا داشت که بر اساس سیاق صدر آیه که فرموده بود: «وَقُلْنَا» بفرماید: «مَنْ دُونَا»، همچنان‌که همین التفات را قبل از این در جمله «عَنْ أَمْرِي» به کار برده و فرموده است: «عَنْ أَمْرِي» (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۱۳/۳۲۰).

راستی چه زشت است که انسان، خدای عالم و آگاه و رحیم و مهربان و فیض بخش را رها کند و شیطان و دار و دسته‌اش را به جای او بپذیرد! این زشت‌ترین انتخاب‌هاست. کدام انسان عاقل، دشمن را که از روز نخست، کمر به نابودی‌اش بسته و بدین منظور سوگند یاد کرده، به عنوان ولی و رهبر و راهنما و تکیه‌گاه می‌پذیرد؟! (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰: ۴۹/۳)

حضرت زینب علیها السلام با استناد و استدلال به این آیه خواستند به یزید و شامیان بفهمانند

که به جای این که رضایت خدا و رسولش و عترت او را جلب نمایند، با انجام دادن فجایع کربلا، رضایت شیاطین و اطاعت از ابلیس را جایگزین نمودند که جایگزین و بدیل بدی را انتخاب کردند.

۵. قاتلان شهدای کربلا، گمراه‌ترین مردم

حضرت زینب علیها السلام پس از این که با استناد به آیه ۵۰ سوره کهف، یزید و حامیان او را اطاعت کننده شیطان و به دور از رضایت خدا و رسولش معرفی می‌کند، با استناد به آیه ۳۴ سوره فرقان جایگاه آنان را در جهنم و گمراه‌ترین مردم می‌داند:

﴿الَّذِينَ يَحْمُرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا﴾

همانان که [در قیامت] به سوی دوزخ محشور می‌شوند، بدترین جایگاه را دارند و گمراه‌ترین مردم‌اند.

در این کنایه، افزون بر این که کنایه بلیغ تراز تصریح به شمار می‌آید، تهدید کفار به شر مکان و به عذاب الیم است و نیز در معنای احتجاجی است بر ضلالت آنان؛ چون هیچ ضلالتی بدتر از این نیست که انسان با صورت، خود را رو به زمین بکشد و بدون این که جایی را ببیند پیش برود و هیچ نداند که به کجا منتهی می‌شود و در پیش رو با چه چیزهایی مواجه می‌گردد. این ضلالتی که در حشرشان بر صورت، به سوی جهنم دارند، مجسم و ممثل ضلالتی است که در دنیا داشتند؛ برای این که در دنیا نیز به بیراهه می‌رفتند و هیچ توجهی به صدای انبیا که راهداران سعادت بشرند و از هر طرف ایشان را صدا می‌زدند توجه نمی‌کردند (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۱۵/۲۷۵).

آری، نتیجه برنامه‌های زندگی انسان‌ها در آن جا روشن می‌شود؛ گروهی قامت‌هایی همچون سرودارند و صورت‌هایی درخشان همچون ماه که با گام‌هایی بلند به سرعت به سوی بهشت می‌روند. در مقابل، جمعی به صورت بر خاک افتاده و فرشتگان عذاب آنها را به سوی جهنم می‌کشانند. این سرنوشت متفاوت نشان می‌دهد چه کسی گمراه و شر بوده و چه کسی خوشبخت و هدایت یافته است؟! (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰: ۱۵/۷۹).

حضرت زینب علیها السلام با استناد به این آیه تمام مسببان و آمران مصائب کربلا را گمراه و

روسیاه دنیا و آخرت برمی شمرد و جهنم را جایگاه ابدی آنان معرفی می فرماید.

۶. ظالم نبودن خداوند

حضرت زینب علیها السلام در فرازهای پایانی خطبه بلیغ خود در شام یزید را این گونه خطاب می کند:

فَالْعَجَبُ كُلُّ الْعَجَبِ لِقَتْلِ الْأَنْبِيَاءِ وَأَسْبَاطِ الْأَنْبِيَاءِ وَ سَلِيلِ الْأَوْصِيَاءِ بِأَيْدِي
الظُّلَمَاءِ الْحَيْثِيَّةِ وَ نَسْلِ الْعَهْرَةِ الْفَجْرَةِ تَنْطَفُ أَكْفُهُمْ مِنْ دِمَائِنَا وَ تَتَحَلَّبُ أَفْوَاهُهُمْ مِنْ
لُحُومِنَا تِلْكَ الْجُنُتُ الرَّأكِيَّةُ عَلَى الْجُبُوبِ الصَّاحِبَةِ تَنْتَابِهَا الْعَوَاسِلُ وَ تَعْفُرُهَا أُمَّهَاتُ
الْفَوَاعِلِ فَلَيْنَ اتَّخَذْتَنَا مَعْمَا لِيَتَّخِذَ بِنَا وَ شَيْكَا مَعْرَمًا حِينَ لَا تَحِيدُ إِلَّا مَا قَدَّمَتْ يَدَاكَ وَ
مَا اللَّهُ ﴿بِظُلَامٍ لِلْعَبِيدِ﴾

شگفتا و بس شگفتا! کشته شدن حزب الله نجیبان به دست حزب شیطان
طلاق است، از دست های پلیدشان خون های ما می چکد و دهان های ناپاکشان
از گوشت ما می خورد و آن جسدهای پاک و پاکیزه با یورش گرگ های درنده
روبه روست، و آثارشان را کفتارها بر خاک می مالند، و اگر ما را غنیمت گرفتی، زودا
دریابی غنیمت نه که غرامت بوده است، آن روز که جز آن چه دست هایت از
پیش فرستاده نیابی، و پروردگارت ستمگر بر بندگانش نیست.

در استنادهای قبلی، حضرت زینب علیها السلام به آیات قرآن یزید و حامیان او را ستمکار،
گمراه و از جهنمیان بر شمرد. در ادامه خطبه، عقیده بنی هاشم با یادآوری جنایاتی که یزید
انجام داده و عمق فجایعی که واقع شده، هر آن چه راکه برای یزید و قاتلان کربلا در دنیا و
آخرت رقم بخورد، ره آورد عملکرد خود آنها می داند و خداوند بر اساس عدل و انصاف با
بندگان خود رفتار می کند؛ از این رو حضرت در ادامه به آیه ۱۸۲ آل عمران استناد کرده
است که می فرماید:

﴿ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ﴾

این [عذاب] به سبب فسق و فجور و گناهایی است که خود پیش فرستادید،
وگرنه خدا به بندگان ستمکار نیست.

علامه طباطبایی رحمته الله در ذیل این آیه به دو نکته ظریف این گونه اشاره می کند:

یعنی این عذاب حریق به خاطر اعمالی است که از پیش برای خود فرستادید و اگر اعمال را به «آیدی: دست‌ها» نسبت داده، برای این است که غالباً دست وسیله تقدیم است. جمله «وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ» نیز عطف است بر جمله «مَا قَدَّمْت...» و می‌خواهد مسئله کتابت و عذاب را تعلیل نموده، بفرماید: ننوشتن و ثبت نکردن اعمال بندگان، اهمال ورزیدن در نظام اعمال است و این خود ظلم بسیار و ستم بزرگی است؛ چون اعمال بندگان یکی دوتا نیست و بندگان هم یک نفر و دو نفر نیستند. پس ننوشتن اعمال بندگان، ظلمی بزرگ است و در این صورت خدای تعالی ظلام به بندگان خواهد بود و خدا منزله از چنین ظلمی است. (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۸۳/۴)

آیت‌الله مکارم شیرازی - از مفسران معاصر - نیز از این آیه به عادل بودن خداوند چنین استناد می‌کند:

اصولاً اگر امثال شما جنایتکاران، مجازات اعمال خود را نبینید و در ردیف نیکوکاران قرار بگیرید، این نهایت ظلم است و اگر خدا چنین نکند، «ظلام: بسیار ظلم کننده» است. این آیه از جمله آیاتی است که از یک سو مذهب جبریون را نفی می‌کند و از سوی دیگر، اصل عدالت را در مورد افعال خداوند تعمیم می‌دهد. آیه فوق تصریح می‌کند که هرگونه کیفر و پاداش از طرف خداوند به خاطر اعمالی است که مردم با اراده خودشان آن را انجام داده‌اند. از سوی دیگر، آیه فوق با صراحت می‌گوید: خداوند هیچ‌گاه ظلم نمی‌کند و قانون پاداش او بر محور عدالت مطلق دور می‌زند. این همان چیزی است که عدلیه (قائلین به عدل یعنی شیعه و جمعی از اهل تسنن که معتزله نام دارند) به آن معتقد هستند.

واژه ظلام، صیغه مبالغه و به معنای بسیار ظلم کننده است. انتخاب این کلمه در این جا با آن که خداوند کمترین ظلمی روا نمی‌دارد، شاید به خاطر این باشد که اگر او مردم را مجبور به کفر و گناه کند و انگیزه‌های کارهای زشت را در آنان بیافریند و سپس آنها را به جرم اعمالی که جبراً انجام داده‌اند کیفر دهد، ظلم کوچکی انجام نداده، بلکه «ظلام» خواهد بود. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰: ۱۹۳/۳)

۷. خداوند رحیم و مهربان است

حضرت زینب علیها السلام با این فراز، خطبه خود را این گونه به پایان می‌رساند:

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي حَكَمَ لِأَوْلِيَائِهِ بِالسَّعَادَةِ وَحَتَمَ لِأَصْفِيَائِهِ بِالشَّهَادَةِ بِبُلُوغِ الْإِرَادَةِ
نَقَلَهُمْ إِلَى الرَّحْمَةِ وَالرَّأْفَةِ وَالرِّضْوَانِ وَالْمَغْفِرَةِ وَلَمْ يَسْقِ بِهِمْ غَيْرَكَ وَلَا اتَّبَلَى بِهِمْ
سِوَاكَ وَنَسَأَلُهُ أَنْ يُكْمِلَ لَهُمُ الْأَجْرَ وَيُجْزِلَ لَهُمُ الثَّوَابَ وَالذُّخْرَ وَنَسَأَلُهُ حُسْنَ الْخِلَافَةِ
وَجَمِيلَ الْإِنْتَابَةِ ﴿أَنَّهُ رَحِيمٌ وَدُودٌ﴾؛

پس حمد خدای راست که برای اوّل ما سعادت و مغفرت، و برای آخر ما شهادت و رحمت مقرر فرمود. از خدا می‌خواهیم ثواب آنان را تکمیل فرماید و موجبات فزونی آن را فراهم آورد، و خلافت را بر ما نیکوگرداند؛ چرا که او رحیم و دود است. خدای ما را بس است، چه نیکو و کیلی است!

حضرت در پایان این خطبه، به آیه ۹۰ سوره هود استناد می‌فرماید:

﴿وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ﴾؛

از پروردگارتان آمرزش بخواهید، سپس به درگاهش توبه کنید که پروردگار من مهربان و دوست‌دارنده است.

این آیه در مقام خطاب به گنهکاران است که بدانید گناه شما هر قدر بزرگ و سنگین باشد، راه بازگشت به روی شما باز است؛ چرا که پروردگار من، هم رحیم است و هم دوست‌دار بندگان. «ودود» صیغه مبالغه از «ود» به معنای محبت است. ذکر این کلمه بعد از کلمه «رحیم» اشاره به این است که نه تنها خداوند به حکم رحیمیتش به بندگان گنهکار توبه‌کار توجه دارد، بلکه از این گذشته، آنها را بسیار دوست می‌دارد که هر کدام از این دو (رحم و محبت) خود انگیزه‌ای برای پذیرش استغفار و توبه بندگان است (طبرسی، ۱۳۷۲: ۱۲/۱۱۴؛ مکارم شیرازی، ۱۳۸۰: ۹/۲۱۲).

بعضی از مفسران معاصر، نکات زیبایی را از این آیه بیان می‌کنند:

الف) باید در کنار هشدار به مخالفان، راه بازگشت و اصلاح را نیز به آنان ارائه داد.

ب) طلب آمرزش و دوری از گناه، مقدمه بازگشت به راه حق است.

ج) اگر استغفار و توبه کنیم، از جانب پروردگارمان پاسخ مثبت می‌شنویم.

د) خداوند را آن‌گونه معرفی کنیم که عشق بازگشت به سوی او آسان شود.
ه) رحمت خدا لحظه‌ای نیست، بلکه استمرار دارد و دارای آثار و برکات زیادی است.
و) خداوند نه تنها توبه‌پذیر است، بلکه توبه‌کننده را دوست دارد. (قرائتی،
۱۳۸۳: ۳۷۵/۵)

حضرت زینب علیها السلام در این آخرین استناد و اقتباس قرآنی خود، در صدد بیدار کردن وجدان‌های خفته و کنار زدن حجاب‌هایی است که معاویه و فرزندش یزید سالیانی بر چشمان مردم شام افکنده‌اند. زینب علیها السلام ضمن توجه دادن اهل مجلس یزید به گناهی که مرتکب شدند، باز بودن باب استغفار الهی و رحیم بودن خداوند را یادآور شد، چه بسا غافلان به راه راست برگردند که تاریخ گواه است اوضاع شام به نفع اسیران کربلا شد و یزید و یزیدیان مورد مذمت قرار گرفتند.

نتیجه

زینب کبری علیها السلام در مهبط وحی و در دامان خاندان پیامبر پرورش یافت. انس ایشان با قرآن و پرورش فکری در کنار قرآن ناطق حضرت علی علیه السلام در کلام و بیان ایشان آشکار است. مهم‌ترین شاهد برایین مدعا، خطبه پر محتوا و با مضامین عالی ایشان در شام بود که مرور آن گذشت. عقیده بنی‌هاشم در خطابه‌های خویش با اقتباس‌های قرآنی در صدد القای مقصود به صورت کنایی به مخاطبان خویش است که کنایه بلیغ‌تر از تصریح به شمار می‌رود. این فن بلاغی فرزند امیر بیان در خطبه ایشان نمایان شد. ایشان با استناد به آیات قرآن، یزید و حامیان او را به سبب انجام فجایع کربلا، گمراه، ستمکار، مستحق خوارگی دنیا و عذاب اخروی می‌داند و تأکید می‌کند که خداوند در کمین آنهاست و این استمهال الهی به نفع آنان نیست و به زودی رسوا می‌شوند.

منابع

- ابن طاووس، علی بن موسی بن جعفر (۱۳۷۸ ش)، اللهوف، ترجمه: عقیقی بخشایشی، قم، دفتر نشر نوید اسلام، چاپ پنجم.
- اسفندیار، سرور (۱۳۸۷ ش)، «اصول مبارزه عاشورایی در خطبه حضرت زینب علیها السلام»، پیام زن، ش ۱۲.
- دقیق آملی، شیخ معین (۱۴۲۵ ق)، توحید، قم، بی نا، چاپ دوم.
- طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۷۴ ش)، المیزان فی التفسیر القرآن، ترجمه: محمد باقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ پنجم.
- طبرسی، احمد بن علی (۱۴۰۳ ق)، الاحتجاج علی اهل اللجاج، مشهد، نشر مرتضی.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲ ش)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران، انتشارات ناصر خسرو، تهران، چاپ سوم.
- قرائتی، محسن (۱۳۸۳ ش)، تفسیر نور، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
- مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ ق)، بحار الانوار (ج ۴۵)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، چاپ دوم.
- مفید، محمد بن محمد بن نعمان (۱۴۱۳ ق)، الامالی، تحقیق و تصحیح: حسین استادولی، قم، گنکره شیخ مفید، چاپ اول.
- مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (۱۳۸۰ ش)، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه.

پروپوزیشن گاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی